

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ

Dr. Günay ÇAĞLAR*

“Olaylar, Türk milletine, iki ehemmiyetli kuralı yeniden hatırlatıyor: Yurdumuzu ve halkımızı müdafaa edecek kuvvette olmak; barışı koruyacak uluslar arası çalışma işbirliğine önem vermek!”
(1935)

Atatürk dönemi Türk Dış Politikasını incelemek ve kavramak birçok bakımdan çok önemlidir. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile başlayan Millî Mücadele'nin sonunda yeni bir Türk devleti kurulmuştur. Bu devletin uluslar arası platformdaki yerini ise, Millî Mücadele dönemi ve sonraki yıllarda takip edilen dış politika belirlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslar arası saygınlığını kazanması, Atatürk zamanında izlenen dış politika sayesinde gerçekleşebilmiştir. Günümüz dış politikasına hakim olan ilkelerin temelleri, Atatürk tarafından atılmıştır. Bu bakımdan, Atatürk devri dış politikayı incelemek, Türkiye'nin bugünkü dış politikasını anlamak bakımından da önemlidir.

Atatürk dönemi Türk dış politikasını özellikleri dolayısıyla, iki ana devrede incelemek gerekir. Birinci devre Millî Mücadele dönemi olup, ikincisi ise, Lausanne Andlaşması'nın imzalanmasından, Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süreyi kapsamaktadır.

Millî Mücadele dönemi Türk dış politikasının özelliği, savaş ve diplomasi'nin birlikte yürütülmesidir. Bu sırada izlenen politika ile Türk ordularının savaş gücü artırılırken, düşman zayıflatılıyordu.

Lausanne Andlaşması'nın imzalanmasından sonra takip edilen Türk dış politikasının en büyük özelliği ise, çok başarılı barışçı bir dış politika izlenmiş olmasıdır.

Atatürk dönemi Türk dış politikasının bazı temel özellikleri bulunmaktadır.

Bu politikanın ilk hedefi, kuşkusuz Türk unsurunu kapsayan millî sınırlar içinde bir Türk devleti kurmaktır. Bu fikir, ilk defa, Millî Mücadele sırasında şuur kazanmıştır.

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu çok uluslu bir devlettir. Asker ve sivil idareci kesim kendisine Osmanlı demişi ve bununla övünmüştü. Ancak

* Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğrt. Üyesi.

ondokuzuncu yüzyılda, Balkan uluslarının ayaklanması ve Avrupa devletlerinin saldırıları karşısında sıkça yenilgilere uğranılması, Osmanlı yerine yeni bir Türk şuurunun doğmasına yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve savaşın galibi İtilâf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi şartlarını bahane ederek, Türkiye topraklarını işgal etmesi sonucunda, Osmanlı Devleti açısından savaş bitmişti. Kısa bir süre sonra, Sevr Antlaşması ile de bu son belgelendirilecektir.

Fakat Anadolu'daki Türkler açısından asıl savaş, yeni başlamaktaydı.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından, Lozan Antlaşmasına kadar olan dönem, Türk milletinin Millî Egemenliğini kazanma mücadelesi devridir.

Birinci Dünya Savaşından sonra, Mustafa Kemal'in Türk unsurundan oluşmuş bir devlet kurma girişiminde bulunması, birçok engelle karşılaşmıştır. Mustafa Kemal, bir yandan ülkesindeki düşmanla uğraşırken, diğer yandan Türk unsurundan kurulu Türk Devleti fikrini yaymaya çalışmıştır. Millî devlet kurma mücadelesinin temel ilkeleri ilk önce Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde belirlenmiş, daha sonra da Misak-ı Millî ile tüm dünyaya duyurulmuştur.

Mustafa Kemal'in liderliğindeki Millî Mücadele Misak-ı Millî'de belirlenen ilkeleri, hayata geçirmek için yapılan hareketin adıdır. Bir taraftan Misak-ı Millî'nin gerçekleştirilebilmesinin mücadelesi verilirken, diğer yandan da Türk Milletinin gerçek temsilcisinin, millî iradeye dayalı, Ankara Hükümeti olduğunun savaşta verilmiştir. Atatürk, Nutuk'ta millî bir devlet kurmak amacını şöyle ifade etmiştir:¹

"Bizim açıklık ve uygulanabilirlik gördüğümüz siyasî meslek, millî siyasettir. Dünyanın bugünkü umumî şartları ve asırların dimağlarda ve karakterlerde biriktirdiği gerçekler karşısında hayalci olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur; ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.

Milletimizin, güçlü, mutlu ve güvenlik içinde yaşayabilmesi için, devletin tamamen millî bir siyaset izlemesi ve bu siyasetin, iç kuruluşlarımıza tamamen uygun ve dayalı olması lâzımdır. Millî siyaset dediğim zaman, kastettiğim mâna ve anlam şudur: Millî sınırlarımız içinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize dayanıp varlığımızı koruyarak millet ve memleketin gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak... Genel olarak erişilemeyecek hayalî emeller peşinde milleti uğraşturmamak ve zarara sokmamak... Medenî dünyadan, medenî ve insanî davranış ve karşılıklı dostluk beklemektir."

Atatürk 1923 yılında aynı konuda şöyle demektedir:²

"Yeni Türkiye'nin takip edeceği siyaset, belirsiz ve keyfi olamaz. Bizim siyasetimiz, mutlaka milletin kabiliyet ve ihtiyacıyla uyumlu olacaktır. Bizim için ne

¹ Atatürk, Nutuk II, s. 436.

² Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri ,Ankara 1999 , s.366.

İttihad-ı İslâm, ne Turanizm mantıklı bir siyaset yolu olamaz. Artık yeni Türkiye'nin devlet siyaseti, milli sınırları dahilinde, egemenliğine dayanarak bağımsız yaşamaktır. Hareket kuralımız budur!"

Atatürk dönemi Türk dış politikasının temel ilkelerinden biri si de bu politikanın "güç dengesi" prensibine göre yürütülmesidir.

Güç dengesi politikası, milli egemenlik ve ülkenin güvenliğinin korunması için devletlerin izledikleri bir dış politika stratejisidir. Bu politikanın en önemli unsuru ise, şartlar gerektirdiği takdirde ortak çıkarları olan devletlerle, ittifak kurarak kendi gücünü artırmak, ve böylece sorunların çözümünde daha başarılı olmaktır.

Atatürk, 1938'de güç dengesi ile ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır.³

"Milletlerin güvenliği ya iki taraflı veyahut çok taraflı umumi müşterek anlaşmalarla, uzlaşmalarla temin edilebilir diye mutlak mahiyette ortaya atılan ve her biri diğerlerine zıt sayılan ilkeler, barışın korunması emrinde bizim için kesin ve isabetli değildir ve olamaz. Bunların her birini coğrafi ve siyasi icap ve vaziyetlere göre kullanarak barış yolundaki önemli çalışmayı gerçeklere dayandırmak, her millet için ayrı ayrı bir vazifedir. Cumhuriyet Hükümeti, bu gerçeği görmüş, tatbik etmiş, en yakın komşuları ile olduğu kadar en uzak devletle olan münasebetlerini, dostluklarını, ittifaklarını ona göre düzenlemeyi bilmiş ve bu sayede dış siyasetimizi sağlam esaslara dayandırmıştır."

Balkan milletleri arasında oluşmasında Atatürk'ün büyük rolünün söz konusu olduğu Balkan Antantı (1934), yine O'nun büyük gayretleri ile imzalanan Sadabat Paktı o dönem izlenen Türk dış politikasının güç dengesi ile ilgili başarılarına birer örnektir.

Türkiye, özellikle 1930 lardan itibaren izlemiş olduğu güç dengesi politikası ile, bölgede meydana gelen problemleri ve bunun Türkiye Cumhuriyeti üzerinde yapacağı olumsuz etkileri düşünerek çevresindeki ülkelerle, bir takım ittifaklar kurmuş, bölgedeki güç dengesini lehine kullanmayı başarmıştır.

Bu dönemde izlenen güç politikasının en önemli sonuçlarından biri, 1936 tarihli Montreu Boğazlar Sözleşmesi'dir.

Yine Hatay'ın Türk topraklarına katılması, bu dönemde izlenen güç politikası sayesinde olmuştur. Söz konusu güç dengesi politikasının bir başka önemli sonucu da, Türkiye Cumhuriyeti'nin İngiltere ve Fransa ile İkinci Dünya Savaşı'nın hemen başında yaptığı antlaşmadır.

³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, s.396.

Söz konusu antlaşma Türkiye Devleti'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca izlediği politikanın belirlenmesinde etkili olduğu gibi, aynı zamanda savaş sonrası oluşan yeni düzendeki yerinin oluşmasında da büyük bir rol oynamıştır.

Atatürk dış politikanın esaslarını belirlerken milletlerarası

ilişkileri etkileyen ilkelerle, Türkiye'nin milli çıkarlarını göz önünde bulundurmıştır. "Milletlerin siyasetinde ancak menfaatleri vardır; kimsenin kimseye dost olamayacağını bilelim!"⁴in bilincinde olan Atatürk, Türk dış politikasını milletlerarası ilişkilerin seyrine göre belirlemiştir. Bu dönem Türk dış politikası, ülke gerçekleri ile bağdaşan, hayalci olmayan bir politikadır. Bu konuda 1923 de Atatürk şunları söylemektedir:⁴

"Dış siyaset, iç kuruluş ve iç siyasete dayandırılmak zaruretindedir, yani iç kuruluşun tahammül edemeyeceği genişlikte olmamalıdır. Yoksa hayalî dış siyasetler peşinde dolaşanlar, dayanak noktalarını kendiliğinden kaybederler."

"Dış siyaset, bir toplumun iç kuruluşu ile sıkı şekilde ilgilidir. Çünkü iç kuruluşu dayanmayan dış siyasetler, daima mahkûm kalırlar. Bir toplumun iç kuruluşu ne kadar kuvvetli, sağlam olursa, dış siyaseti de o nispetle güçlü ve sağlam olur...."

Atatürk dönemi Türk dış politikasının temellerinden birisini oluşturan "Yurtta sulh, cihanda sulh"⁵ ilkesi de başarılı bir şekilde uygulanmış, fakat çok iyi yorumlanması gereken bir ilkedir. Bu ilke, dış politikada macera ve saldırganlıktan uzak, barış, istikrar ve huzurun etkili olduğu bir yol izlenilmesini ister. Hatalı yorumlamaya açık olan bu ilke, dış politikada amaçlara ulaşmak için barışçı yolların kullanılmasını ve barış içinde bir düzenin kurulmasını arzular. Devletler arasındaki problemlerin diplomatik yollardan çözülmesini ister.

Atatürk bu konu ile ilgili görüşlerini 1929 yılında şu şekilde ifade etmiştir:⁶

"Dışişlerinde dürüst ve açık olan siyasetimiz, özellikle barış fikrine dayalıdır. Milletlerarası herhangi bir meselemizi barış vasıtalarıyla çözümlmeyi aramak, bizim menfaat ve anlayışımıza uyan bir yoldur. Bu yol dışında bir teklif karşısında kalmamak içindir ki, güvenlik ilkesine, onun vasıtalarına çok ehemmiyet veriyoruz. Milletlerarası barış havasının korunması için, Türkiye Cumhuriyeti yapabileceği herhangi bir hizmetten geri kalmayacaktır."

"Askerî hareket, siyasî faaliyetin ümitsiz olduğu noktada başlar. Ümidin güven verici bir şekilde geri gelmesi, orduların hareketinden daha hızlı, hedeflere varışı temin edilebilir."⁷ diyen Atatürk'e göre, ancak devletin milli egemenlik, bağımsızlık ve güvenliği tehdit altında olduğunda, devreye başka çözüm yolları

⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s.162, 101.

⁵ Atatürk'ün T.T.B.IV, s.560.

⁶ Ayın Tarihi, Sayı: 68, 1929, s.5025.

⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, s.40-41.

girer. Bundan dolayı, milli egemenlik ve bağımsızlığı elde etmek ve sürdürmenin gerekliliklerinden birisi de savaşa hazır olmaktan geçer.

Atatürk "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesini 1928 de şu şekilde yorumlamıştır:⁸

"Dış siyasetimizde dürüstlük, memleketimizin güvenliğine ve gelişmenin korunmasına dikkat, hareket tarzımıza kılavuz olmaktadır. Esaslı düzenleme ve gelişim içinde bulunan bir memleketin, hem kendisinde hem çevresinde barış ve huzuru ciddi olarak arzu etmesinden daha kolay izah olunabilecek bir nitelik olamaz. Bu samimi arzudan esinlenen dış siyasetimizde memleketin dokunulmazlığını, güvenliğini, vatandaşların haklarını herhangi bir tecavüze karşı bizzat savunabilmek kudreti de, özellikle gözde tuttuğumuz noktadır. Kara ve deniz ve hava ordularımızı, bu memlekette barışı ve güvenliği dokunulmaz bulunduracak bir kuvvette muhafazaya bunun için çok önem veriyoruz."

Sağlam temeller üzerine oturduğu Türk dış politikasının devamlılığını arzu eden Atatürk, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkacağına yakın günlerde, ülkesini bu yangından kurtarmak gerektiğine inanmış ve 1938'de bu konuda şunları söylemiştir:⁹

"Çok zaman geçmeden Avrupa'da bir fırtına kopacak, bu müthiş kasırga, dünyanın her tarafına yayılacak ve insanlık umumî bir harp felâketinin bütün kötülükleri ile bir kere daha karşılaşacak! Bu kanlı, tehlikeli durumda tarafsız kalmak, harbe katılmamak ve devlet gemisini bu fırtına ortasında hiçbir mâniyaya çarptırmadan yöneterek harp dışında ve barış içinde yaşamaya çabalamak, bizim için hayatî önem taşımaktadır."

Atatürk, barışın devamlılığının sağlanması hususunda yapılması gerekenleri, 1935 ler'den günümüze yansıyan şu ifadeleri ile belirtmektedir:¹⁰

"Şuna da inanıyorum ki, eğer devamlı barış isteniyorsa, kütlelerin vaziyetlerini iyileştirecek uluslararası tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın bütününün refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları, kıskançlık, aç gözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir."

Sonuç olarak diyebiliriz ki, milli egemenlik ve bağımsızlık devletin en temel unsurudur. Bunun sağlanması ve korunması için güç dengesi politikası izlenmelidir. Bu uğurda gerekirse savaş bile göze alınmalıdır. Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi maddi ve manevi varlığı tehlikeye düşürecek derecede ne panik ve ne de maceracı olmalıdır.

O'nun 1935 de söylediği, o gün için anlamlı fakat, bugün de çok önemli şu sözlerine dikkat edilmelidir.¹¹

⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, s.342-343.

⁹ Ayın Tarihi, Sayı: 19, 1935.

¹⁰ Ayın Tarihi, Sayı: 19, 1935.

¹¹ Ayın Tarihi, Sayı: 19, 1935.

"Eğer harp bir bomba patlaması gibi birdenbire çıkarsa milletler, harbe mâni olmak için, silâhli mukavemetlerini ve malî kudretlerini saldırgana karşı birleştirmekte tereddüt etmemelidirler. En hızlı ve en müessir tedbir, muhtemel bir saldırgana, taarruzun yanına kâr kalmayacağını açıkça anlatacak uluslar arası teşkilâtın kurulmasıdır. Mamafih, bugün için en acele ihtiyaç, komşu memleketlerin, birbirlerinin hususî ihtiyaçlarını ve meselelerini görüşmeleridir. Bundan başka bölgesel antlaşmalar, barışın korunması için kıymetlerini şimdiden ispat etmişlerdir."

Görüldüğü gibi, Atatürk devri Türk dış politikası çok sağlam temellere oturtulmuştur. Bu politikanın dayandığı temel ilkeler günümüz Türk dış politikası için de aynen geçerlidir. Bu bakımdan bu ilkelerin ve uygulamalarının çok iyi anlaşılması gerekmektedir. Günümüz Türk dış politikasında başarılı olabilmeniz için, Atatürk dönemi Türk dış politikasından almamız gereken birçok dersler bulunmaktadır. Bu şekilde birçok problemin çözümünde olumlu gelişmeler mümkün olacaktır.